

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ
КУЛЬТУРИ

Випуск 1

Бібліотекознавство
Документознавство
Інформатика

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК
інв. № 433700

Харків • ХДАК
1999

УДК 021.843(477)

А.А.Соляник

ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО ОБОВ'ЯЗКОВОГО ПРИМІРНИКА ДОКУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

Висвітлено напрями оптимізації функціонування місцевого обов'язкового примірника документів як розподіленої системи відомчих та позавідомчих документів регіону.

У процесі історичного розвитку місцевий обов'язковий примірник документів (МОПД) став найважливішою складовою частиною системи обов'язкового примірника документів в Україні. Його специфіка стосовно інших видів ОПД визначається завданнями, які вирішує МОПД:

- забезпечувати вичерпну повноту національного документного фонду через територіальне розповсюдження його кумуляції та зберігання;
- виконувати страхову та компенсаційну функції стосовно загальнодержавного ОПД;
- зменшувати навантаження на загальнодержавні депозитарії щодо збереження різних типів малотиражних видань місцевого та вузьковідомчого значення;
- підвищувати можливості використання обов'язкового примірника через зосередження опублікованої його частини в загальнодоступних фондосховищах;
- бути єдиною гарантованою формою вичерпного документопостачання регіональних книгосховищ;
- забезпечувати збереження та розвиток культури автономних національних утворень, базою для функціонування краєзнавчої діяльності.

Головною умовою виконання цих завдань є досягнення вичерпної повноти МОПД. Вивчення досвіду роботи обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) України показало, що основна проблема функціонування МОПД – це досягнення вичерпної повноти охоплення всіх місцевих документів і, в першу чергу, видань. Результати обстеження 20 ОУНБ свідчать про те, що жодна з них не має максимально повного комплекту місцевих творів друку, виданих за період одержання бібліотекою МОПД. Незадовільно надходять по МОПД відомчі місцеві видання та продукція комерційних видавництва.

Аналіз стану фондів місцевих видань у різних областях України дозволив визначити, що на досягнення повноти МОПД впливають такі

чинники: рівень соціально-економічного розвитку області; обсяг та склад видавничої продукції області; наявність мережі бібліотек різних відомств та рівень взаємодії між ними.

Значно складніше забезпечити вичерпну повноту МОПД в областях з розвинутою індустрією, розгалуженою інфраструктурою навчальних, наукових та виробничих закладів, видання яких значно збільшують обсяг і склад місцевої друкованої продукції, але водночас надто нестабільно надходять до ОУНБ у складі МОПД. Мережа бібліотек у таких областях достатньо велика та різноманітна, а взаємодія між ними відносно МОПД фактично відсутня. За традицією відповідальність за збирання та зберігання місцевих видань у регіоні несе лише ОУНБ, яка неспроможна справитися з цим завданням за умов роздержавлення та децентралізації документовидавання та документопостачання.

Лише в тих областях, де, крім обласної, є велика універсальна наукова бібліотека (тобто в Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях), що є міжвідомчим координаційним центром для бібліотек регіону, має місце досвід профілювання комплектування і збереження краєзнавчих фондів універсальних і спеціальних бібліотек. Ще в 1970-х рр. фахівці почали звертати увагу на необхідність координування краєзнавчої діяльності бібліотек різного відомчого підпорядкування. Так, у 1973 р. В.О.Ярошик - працівник Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г. Короленка - писала про переваги координаційного видання зведеного краєзнавчого каталога бібліотек області (11). Цю ідею підтримували і російські спеціалісти. У 1981 р. співробітники Державної публічної бібліотеки ім. М.Е. Салтикова-Щедріна видали «Сводный профиль комплектования библиотек области краеведческой литературой» (9). У 1982 р. ця бібліотека видала збірку праць, присвячену організації депозитарного зберігання місцевого друку в Ленінградській області, пропонуючи поширити цей досвід в інших областях (7).

У другій половині 80-х рр. питання координації депозитарного зберігання національної, краєзнавчої літератури та місцевого друку розробляли О.С. Асватуров, І.Ф. Григор'єва, М.І. Демидова, Л.В. Лебедев та інші фахівці (1,6). На початку 90-х рр. необхідність координації всіх напрямів краєзнавчої діяльності бібліотек була обґрунтована в докторській дисертації Н.М. Кушнарєнко (5). Були підготовлені передумови для доказу необхідності взаємодії між бібліотеками регіону щодо забезпечення повноти фонду місцевих видань через розподілене одержання та зберігання МОПД.

Важливе і те, що ця концепція збігається з сучасними тенденціями розвитку системи обов'язкового примірника документів та перетворення організаційних основ державної бібліографії. Не лише в Україні, але й у світі загалом основною є тенденція посилення координуючої ролі національної бібліотеки при розподілові відповідальності за збирання та зберігання повного комплекту вітчизняних видань між національною і паранаціональними бібліотеками, виділеними за регіональною ознакою.

У процесі профілювання фонду національні бібліотеки перш за все відмовляються від комплектування видань, які являють собою суто місцевий інтерес (місцева періодика, директивні матеріали обласного та районного значення та ін.), перекладаючи відповідальність за їх збирання та зберігання на регіональні бібліотеки-депозитарії. У 1976 р. у профілях комплектування Державної бібліотеки ім. В.І.Леніна та Державної публічної бібліотеки ім. М.Е.Салтикова-Щедріна вперше з'явилися розділи, присвячені категоріям обов'язкового примірника, які не підлягали постійному зберіганню в їх фондах. Наприкінці 80-х рр. ці бібліотеки не приймають на постійне зберігання вже близько 23% загальносоюзного ОП. У наш час у багатьох країнах світу доля ОП, що не підлягає постійному зберіганню в основних фондах національних книгосховищ, продовжує зростати через підвищення питомої ваги видань малого тиражу, виготовлених на базі регіональних та відомчих поліграфічних підприємств.

Тенденція вдосконалення складу фондів національних бібліотек через визволення їх від матеріалів малої інформативності, вузького масштабу та короткого строку дії, крім обмежень за мовною ознакою, накладає на МОПД підвищені обов'язки стосовно повноти охоплення цих матеріалів на місцях. Щоб запобігти лакун у складі МОПД, потрібен новий підхід щодо організації його функціонування.

МОПД слід розглядати як розподілену в регіоні систему відомчих та позавідомчих документів, які видано на одній адміністративній території. Це дасть змогу розділити відповідальність за повноту збирання та зберігання місцевих видань між обласними універсальними науковими та провідними спеціальними бібліотеками, закріпивши за ОУНБ збирання МОП офіційних документів і друкованої продукції позавідомчих видавничих організацій області (видавництва будь-яких форм власності, видавництва державних та комерційних періодичних видань та ін.). Місцеві видання вузів та наукових установ зобов'язані ретельно збирати та зберігати бібліотеки цих установ, інформуючи про них ОУНБ як координаційний центр та держатель зведеного каталога місцевих видань (в перспективі – електронного).

Стосовно організації використання відомчих місцевих видань, то найближчі перспективи комп'ютеризації бібліотек дозволять об'єднати всі бібліотеки-одержувачі МОПД системою МБА за аналогією з закордонним досвідом, коли при загальному електронному каталозі невеликі за обсягом запити на літературу задовольняють за допомогою факсу, а запити на документи великого обсягу – за допомогою спеціальної поштової служби. Такі системи МБА дозволяють входити і в зовнішні бази даних, одержуючи необхідні документи з інших регіональних мереж МБА.

Внаслідок неоднакових рівнів розвитку мережі спеціальних бібліотек у регіонах можливі три варіанти організації координованого комплектування МОПД. Перший варіант координованого комплектування МОПД доцільно застосовувати в областях зі слабо розвинутою мережею спеціальних бібліотек.

При цьому варіанті ОУНБ бере на себе обов'язки по комплектуванню як відомчих, так і позавідомчих місцевих видань, координуючи у разі необхідності кумуляцію та зберігання районних періодичних видань з центральними районними бібліотеками області.

Другий варіант координованого комплектування МОПД доцільно застосовувати в областях з розвинутою мережею вузівських та інших спеціальних бібліотек. Цей варіант передбачає міжвідомчу координацію комплектування МОПД, при якій ОУНБ узгоджує свої дії з провідними галузевими та спеціальними бібліотеками, закріплюючи за ними обов'язки по збиранню та постійному зберіганню місцевих видань своїх установ.

Третій варіант координації можливий за наявності в регіоні, крім ОУНБ, ще й державної УНБ, яка має міцний науковий потенціал та на високому рівні може очоловати організацію взаємодії універсальних і спеціальних бібліотек області щодо вичерпної кумуляції та зберігання МОПД.

В умовах другого і третього варіантів координації важливу роль набуває створення зведеної бази даних у центрі міжвідомчої координації (в ОУНБ чи в державній УНБ) та забезпечення доступу до неї всіх бібліотек-учасниць координації щодо кумуляції та зберігання МОПД. Необхідна також розробка регламентуючих документів, які в масштабі області будуть визначати основні напрями взаємодії бібліотек різних відомств у формуванні, використанні та перерозподілі фондів МОПД. Серед цих документів найважливішим має бути "Зведений профіль комплектування бібліотек області місцевим обов'язковим примірником".

Проте головною умовою досягнення вичерпної повноти МОПД є прийняття закону України "Про обов'язковий примірник документів" та підзаконних актів до нього, що зобов'язують бібліотеки всіх відомств збирати і зберігати ОПД своїх установ, подаючи відомості про них у зведений каталог ОУНБ, а також у регіональні центри бібліографування інформації, які будуть передавати ці відомості до баз даних державної бібліографії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Асватуров А.С. Организация депозитарного хранения фондов местной печати в республиканской (АССР), краевой, областной универсальной научной библиотеке // *Депозитарные фонды литературы в библиотеках РСФСР и перспективы их формирования: Сб. науч. тр. /ГПБ им. М.Е. Салтыкова-Щедрина.- Л., 1986.- С. 124-134.*
2. Бичева В.Н. К вопросу об отборе отечественных произведений печати из контрольного (обязательного) экземпляра в основной фонд ГБЛ // *Комплектование фондов Государственной библиотеки СССР им. В.И. Ленина отечественными изданиями: состояние, проблемы, перспективы: Сб. науч. тр.- М., 1985.- С. 20-37.*

3. Володин Б.Ф. Областная библиотека как региональный информационный центр // Проблемы оценки библиотечной деятельности и совершенствования обслуживания читателей: Сб. науч. тр. - Л., 1988. - С. 6-26.
4. Карташов Н.С. Областная библиотека – региональный координационный центр // Сов. библиотековедение. - 1981. - № 5. - С. 3-20.
5. Кушнарченко Н.Н. Библиотечное краеведение: теоретико-методологический аспект: Дис. на соиск. учен. степени доктора пед. наук. - М., 1993. - 863 с.
6. Лебедев Л.В. Вопросы организации депозитарного хранения национальной, краеведческой литературы и местной печати (на примере Чувашской АССР) // Депозитарные фонды литературы в библиотеках РСФСР. и перспективы их формирования: Сб. науч. тр. / ГПБ им. М.Е. Салтыкова-Щедрина. - Л., 1986. - С. 113-123.
7. Организация депозитарного хранения и перераспределения краеведческой литературы и местной печати в области // В помощь внедрению системы депозитарного хранения библиотечных фондов в Ленинградской области: Метод. рекомендации. - Л., 1982. - С. 44-96.
8. Профили комплектования фондов Государственной библиотеки СССР им. В.И. Ленина отечественными изданиями: Метод. рекомендации / ГБЛ. - М., 1985. - 59 с.
9. Сводный профиль комплектования библиотек области краеведческой литературой: Метод рекомендации / ГПБ им. М.Е. Салтыкова-Щедрина; Сост.: М.И. Демидова, И.Н. Мордасова. - Л., 1981. - 45 с.
10. Семенова Л.С. Профилирование комплектования основных фондов крупных универсальных научных библиотек системы Министерства культуры СССР обязательным экземпляром // Комплектование и использование книжных фондов крупных универсальных научных библиотек: Сб. науч. тр. / ГПБ им. М.Е. Салтыкова-Щедрина. - Л., 1987. - С. 8-16.
11. Ярошик В.А. Некоторые вопросы кооперации краеведческой работы (Из опыта крупных библиотек Харькова) // Сов. библиография. - 1973. - № 4. - С. 26-30.